

Poválečné osídlování Tachovska ve vzpomínkách 2 žen / Post-war resettlement of Tachov region in the memories of 2 women

Martina Palečková Tauberová

Abstrakt

Článek na základě vzpomínek 2 pamětnic rekonstruuje obraz poválečného osídlování Tachovského regionu. Vybrané pamětnice zastupují 2 skupiny, jichž se osídlovací proces týkal, tedy i 2 různé perspektivy. Jedná se o Češku ze Šumavy a nevysídlenou Němku. Smyslem tohoto článku je přiblížit, jakým způsobem tyto osoby vzpomínají nejen na uvedené historické období, které vneslo do jejich životů mnoho změn a analýzou a interpretací jejich vzpomínek se pokusit nalézt vzájemné odlišnosti a podobnosti v této etapě jejich životů. Soustředěno je na proces utváření etnické identity v souladu se zvoleným konceptem Richarda Jenkinse.

Abstract

This Article based on the memories of 2 women, it reconstructs the picture of the post-war settlement of the Tachov region. The selected witnesses are represented by 2 groups, which were also covered by 2 different perspectives in the settlement process. She is Czech, and unpopulated Germany. The meaning of this article is to explain how these people recall not only the above mentioned historical period, which brought many changes into their lives, and by analysis and interpretation of their memories attempt to find mutual differences and similarities in this phase of their lives. It focuses on the process of forming ethnic identity in accordance with the chosen concept of Richard Jenkins.

Klíčová slova: Etnická identita; osídlení; moc; Tachovsko; změna.

Keywords: Ethnic identity; settlers; power; Tachov region; change.

Úvod

Príspevek vychází z poznatků získaných v rámci antropologického výzkumného projektu,¹ jehož téma bylo primárně zaměřeno na analyzování různých aspektů moci reflektujících se vědomě i nevědomě v paměti obyčejných lidí žijících většinu svého života v určitém sociokulturním prostředí. Prostor, v němž bylo bádáno, je zasazen do pohraničního území dnešního Tachovska, které bylo v rámci politických dopadů druhé světové války zformováno do kulturně rozmanitého prostředí složeného z nepatrného zlomku původních obyvatel (tzv. českých Němců) a z převážné většiny dosídlených Čechů z vnitrozemí a řady různých českých a slovenských reemigrantů.² Dnešní Tachovsko dodnes svou poválečnou etnicky heterogenní demografií láká orální historiky a etnografy k odhalování každodenního života, dějin tzv. „psaných zdola.“³

Tento text zejména svým zaměřením na období (nejen) poválečného dosídlování, nepřímo navazuje na etnografické výzkumy probíhající zejména v 70. a 80. letech 20. století,⁴ které se zabývaly problematikou novoosídlenického pohraničí, jeho etnickými procesy, adaptací, asimilací a integrací příchozích.⁵ Uvedené studie z 80. let se v ohledu etnických a kulturních specific česko-německého pohraničí soustředí převážně na popis a konfrontaci zvyklostí, tradic a materiální kultury mezi novoosídlenci v době poválečného osídlení pohraničí a na její proměnu v průběhu dalších let. Etnicky bylo zacíleno zejména na slovenské a rudohorské Slováky⁶ a Ukrajince-Rusíny (rumunské Rusíny, dosídlence z Rumunska).⁷ Rovněž pozdější výzkumy, které se v obdobném duchu odehrály

¹ Projekt Studentské grantové soutěže 2018 nazvaný Každodennost a moc v paměti obyvatel Tachovska, SGS-2018-030. Výzkum byl prováděn v letech 2017 až 2019.

² Termínem *reemigranti* jsou autory publikace *Západočeská vlastivěda* označováni jedinci českého a slovenského původu žijící v zahraničí, kteří se v době po osvobození na výzvu Československé vlády rozhodli vrátit do země svého původu (AUTORSKÝ KOLEKTIV. *Západočeská vlastivěda. Národopis*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990, s. 275).

³ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum, 2015, s. 19.

⁴ Viz např. studie HAIŠMAN, Tomáš. Několik poznámek k procesu formování nových lokálních společností v českém pohraničí po roce 1945. *Český lid*, vol. 71, no. 3, 1984, s. 141–154; HEROLDOVÁ, Iva. Národopisná problematika novoosídlenického pohraničí. *Český lid*, vol. 65, no. 4, 1978, s. 195–206; HEROLDOVÁ, Iva, ROBEK, Antonín. K etnické problematice Československa, zvláště českého pohraničí, po druhé světové válce. *Český lid*, vol. 70, no. 1, 1983, s. 3–10; aj.

⁵ Tato témata se budou prolínat též v rámci zde předkládaných vzpomínkových vyprávění.

⁶ Viz např. článek z časopisu *Český lid* nazvaný *K etnické problematice Československa, zvláště českého pohraničí, po druhé světové válce* od Ivy Heroldové a Antonína Robka (HEROLDOVÁ, Iva, ROBEK Antonín. K etnické problematice Československa, zvláště českého pohraničí, po druhé světové válce, *Český lid*, vol. 70, no. 1, 1983).

⁷ Autoři ze 70. a 80. let 20. století přesídlence z oblasti současného Rumunska usídlené na Tachovsku

na Tachovsku, se soustředily spíše na obce s dosídlenci z Rumunska jako Hošťka, Milíře, Lesná a na osídlení města Tachov.⁸ Obce Tachovska, v nichž převládalo osídlení jedinci z majoritní společnosti, nebyly zmíněny vůbec či pouze v omezené míře. Tyto obce však nepochybně rovněž vykazovaly prvky kulturní a etnické rozmanitosti. Zejména zůstavší německé etnikum, v řídkém počtu roztroušené po malých vesnicích či samotách,⁹ snad právě kvůli svému skromnému počtu, je ve studiích zaměřených na poválečné osídlování Tachovska zmiňováno pouze okrajově. Čeští osídlenci z vnitrozemí byli rovněž vnímáni spíše jako samozřejmá součást osídlovacího procesu a kromě později rozšířených výzkumů orientovaných na politicky zainteresované jedince dohlížející na plnění hospodářských a sociálně-ekonomických cílů Československo-socialistického režimu a na ochranu státní hranice, nebyli v jiných rovinách více reflektováni. Životní příběhy obyčejných lidí s nedostatečně “exotickým” původem zapadly za oponu velkých dějin tohoto regionu, ačkoliv tito jedinci byli od počátku jeho podstatnou součástí a významnou měrou ovlivňovali sociokulturní vývoj tehdejšího československého pohraničí.¹⁰ Na rozdíl od dřívějších etnografických výzkumů¹¹ byl výzkum, z něhož jsou použita data v tomto příspěvku, zacílen na život v uskupení od sebe nepřilíši vzdálených obcí Třemešné,¹²

(zejména v obci Lesná) označují jako Ukrajince-Rusíny, pozdější autoři již o této etnické skupině hovoří jako o rumunských Rusínech nebo dosídlencích z Rumunska.

⁸ viz AUTORSKÝ KOLEKTIV, *Západočeská vlastivěda. Národopis*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990; KOTRBATÁ, Ivana. „Ještě je 400 míst volných v Tachovském okrese!“ Příspěvek k „malým dějinám“ reemigrace a dosídlení Tachovska v narativních interview na začátku 21. Století“. *Český lid*, vol. 97, no. 3, 2010.

⁹ Epizodické zmínky o hodináři Holickovi v katalogu k výstavě KOLEKTIV AUTORŮ FF ZČU. *Tachovsko: Krajina v paměti/paměť v krajině*. Katalog k výstavě. Katedra antropologie, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, 2014, s. 53–54.

¹⁰ Např. v intersubjektivním a kolektivním vnímání jinoetnických dosídlenců a v jejich labelování (viz př. KOTRBATÁ, Ivana. „Ještě je 400 míst volných v Tachovském okrese!“ Příspěvek k „malým dějinám“ reemigrace a dosídlení Tachovska v narativních interview na začátku 21. Století“. *Český lid*, vol. 97, no. 3, 2010).

¹¹ Výzkumy v minulosti zaměřeny převážně na město Tachov a obce Lesná, Mýto, Hošťka – viz například nedávné výzkumy zaměřené na vztah krajiny a člověka, jehož výstupem se stala publikace *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině* (KOLEKTIV AUTORŮ FF ZČU. *Tachovsko: Krajina v paměti/paměť v krajině*, Katalog k výstavě. Katedra antropologie, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, 2014) či zde již zmiňovaný sociálně-antropologický výzkum Ivany Kotrbaté (KOTRBATÁ, Ivana. „Ještě je 400 míst volných v Tachovském okrese!“ Příspěvek k „malým dějinám“ reemigrace a dosídlení Tachovska v narativních interview na začátku 21. Století“. *Český lid*, vol. 97, no. 3, 2010).

¹² Současná obec Třemešné se skládá ze dvou obcí, které do roku 1961 byly rozděleny na horní část obce Třemešné a dolní část obce Bezděkov. Obě obce v letech 1921-1950 byly součástí chodských vsí, neboť správně spadaly do okresu Horšův Týn (dnešní Horšovský Týn, který již není okresním městem). V roce 1961 došlo k jejich spojení pod jeden název a do správy okresu Tachov (Historický lexikon obcí České republiky - 1869 – 2011, 2015. IV. Abecední přehled obcí a částí obcí).

Orlov¹³ a Souměř¹⁴ nacházejících se v krajním jihozápadním koutu tachovského regionu, tedy v oblasti, která se nejméně od poválečného období stala trvalou domovinou dvou pamětnic.

Cílem tohoto článku je prostřednictvím narací zde uvedených pamětnic přiblížit každodennost žité (předně poválečné) reality v daném prostředí tak, jak na ni dnes vzpomínají její pamětnice a svým malým dílem přispět k dotváření ucelenějšího obrazu o této pohraniční oblasti, který může vést k lepšímu pochopení politicko-historických konsekvencí (tzv. dopadů událostí “velkých dějin”), které utváří specifičnost této oblasti. Současně tyto a mnohé další poznatky z terénních výzkumů mohou přispět k predikování budoucího vývoje (nejen) tohoto regionu, a to v mnoha ohledech.

Text je případovou studií, kdy se zaměřuje na životní události, které se ve vzpomínkovém vyprávění opakují a pro pamětnice tudíž nesou význam, který se zde snažíme poodhalit. Tyto události jsou interpretovány prostřednictvím zvolené teorie a poznatků z dřívějších výzkumů. Soustředěno je především na proces modifikování identit na pozadí tamní sociální struktury, které se odrážejí v autobiografické paměti. Autobiografická paměť jakožto systém lidské paměti zaznamenává veškeré prožitky zažívané v určitém sociálním a kulturním prostředí, a neboť se jedná o životní historii, aktivuje se v momentě, kdy jedinec vypráví svůj životní příběh.¹⁵ Současně bude okrajově zaměřeno na analýzu a zjednodušenou interpretaci mocenských vztahů¹⁶ zachycených v paměti.

Teoretická východiska

Základním východiskem tohoto článku je reminiscence dvou pamětnic, které vypráví svůj životní příběh. Vyprávění je kulturní technikou, které vedle osobnosti

¹³ O Orlovu bylo od 16. století hovořeno jako o statku či dvoře. Tvořil osadu vsi Rájov. Před 2. světovou válkou až do roku 1942 byl součástí majetku rodu Krakovských z Kolovrat. Za války byl konfiskován německou Třetí říší (SOKA Tachov, Miroslav Vetrák. *Archiv obce Rájov 1924-1936*, Inv. č. EL NAD: 824, 2008). Po válce statek sloužil národnímu socialistickému hospodářství. Vždy i dnes se jednalo spíše o statek s pár domy, jenž je od obce Rájov vzdálen cca 2 km.

¹⁴ Obec Souměř byla v letech 1869-1950 samostatnou obcí v okrese Tachov, od r. 1961 je částí obce Stráž v okr. Tachov (Historický lexikon obcí České republiky – 1869-2011, 2015).

¹⁵ HESSENBERGER, Edith. *Erzählen vom Leben im 20. Jahrhundert. Erinnerungspraxis und Erzähltraditionen in lebensgeschichtlichen Interviews am Beispiel der Region Montafon/Vorarlberg*. Innsbruck, Wien, Bozen: StudienVerlag, 2013, s. 27.

¹⁶ V pojetí Michel Foucaulta, který mocenské vztahy chápe zejména jako způsob jednání mezi jednotlivci (FOUCAULT, Michel. *Mýšlení vnějšku*. Praha: Nakladatelství Herrmann & synové, 2016, s. 195–222), které má mnoho podob „a přichází z mnoha směrů“ (KURTZ, V. Donald. *Political Anthropology. Paradigms and Power*. United States of Amerika: Westview Press, 2001, s. 29).

člověka odráží sociální realitu a kulturně sdílený kontext určitého prostředí.¹⁷ Vyprávějíci, prostřednictvím sdělování svých životních příběhů rekonstruují sociální realitu prostředí, kterou sdíleli, a v níž se utvářel jejich pohled na svět, jejich hodnoty, názory, zkušenosti. Vypráví o tom, co má pro ně aktuální hodnotu, s čím se identifikují. Každé vyprávění je rekonstrukcí minulosti z dnešního pohledu.¹⁸ Události/příběhy nejsou vyprávěny stejně. Neustále rekonstruujeme svět z naší současné pozice. Minulost je tak v naší paměti neustále přetvářena a selektována a je *stejně hypotetická jako budoucnost*,¹⁹ a proto se v *procesu vyprávění vždy prolíná minulost se současností i budoucností*.²⁰ Každá vzpomínka má mnoho verzí²¹ a každé vyprávění je tedy vždy do jisté míry zkrácené.

Vyprávění úzce souvisí s pamětí a identitou. Ve vyprávění probíhá proces sociální re-konstrukce identity na úrovni individuální i skupinové. Vypravěč na svůj životní příběh nahlíží do jisté míry odosobněně a reflexivně.²² V jeho osobní interpretaci lze odhalit společenské faktory, které ovlivňovaly jeho rozhodnutí napříč celou životní trajektorií. V obecné rovině je identita velmi problematický a nejasný koncept. V této práci po vzoru Richarda Jenkinse chápeme všechny identity, kterých je jedinec v lidské společnosti nositelem jako identity sociální. Identifikování nás samých nebo druhých je otázkou významu a vždy se bude prostřednictvím interakce a institucionálně. Každý jedinec má tedy mnoho různých identit, které se v průběhu života tvoří a proměňují vlivem různých sociálních situací a mocenských vztahů. Vlastní identita je tak mnohorozměrná, dynamická a nikdy není ustálenou záležitostí.²³ Zde vycházíme z předpokladu,

¹⁷ LOZOVIUK, Petr. *Monographica III, Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*. Pardubice: Univerzita Pardubice, Fakulta humanitních studií, Pardubice, 2005, s. 30.

¹⁸ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum, 2015, s. 134.

¹⁹ ŠUBRT, Jiří. Čas a narace: Zamyšlení nad některými aspekty problému, In: HORSKÝ, Jan, ŠUCH, Juraj (eds.) *Narace a (živá) realita*. Praha: Nakladatelství Togga, 2012, s. 31. Touto myšlenkou se zabýval již americký filosof a sociolog George Herbert Mead ve své knize *Movements of thought in the Nineteenth century* z roku 1936 (MEAD, H. George. *Movements of Thought in the Nineteenth Century*. Chicago, Illinois: The University of Chicago Press, 1936).

²⁰ MLYNÁŘ, Jakub. *Paměť a narativita*, In: MASLOWSKI, Nikolas, ŠUBRT, Jiří a kol. *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*. Univerzita Karlova Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014, s. 219.

²¹ Tatáž událost může být interpretována odlišně, a to nejen na úrovni paměti individuální, ale též kolektivní (MLYNÁŘ, Jakub. *Paměť a narativita*, In: MASLOWSKI, Nikolas, ŠUBRT, Jiří a kol. *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*. Univerzita Karlova Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014, s. 235).

²² MLYNÁŘ, Jakub. *Paměť a narativita*, In: MASLOWSKI, Nikolas, ŠUBRT, Jiří a kol. *Kolektivní paměť: K teoretickým otázkám*. Univerzita Karlova Praha: Nakladatelství Karolinum, 2014, s. 220–221.

²³ JENKINS, Richard. *Social identity*. London and New York: Routledge, 2014, s. 19–28.

že identita je naše porozumění tomu, kdo jsme a kdo jsou ostatní lidé, který vychází z každodenní praxe podobností a rozdílů. V příbězích našich pamětnic si budeme všimnout identit, které vyvstávají jak z diferenciací, tak z identifikování se s. Pro účely tohoto textu je podstatná paměť individuální, kterou prostupuje vliv kolektivních identit.

Moc a sociální identita spolu úzce souvisí.²⁴ Hovoříme-li zde o moci, máme na mysli mocenské vztahy v pojetí poststrukturalisty Michela Foucaulta. Lidé v rámci interakcí působí na sebe navzájem a jejich vzájemné ovlivňování a vymezování se jeden vůči druhému se stává naší každodenní zkušeností.²⁵ Tato zkušenost se odehrává na vědomé, ale často i na nevědomé úrovni. Jejím předpokladem je (sensu lato) sociální nerovnost. S mocí se lze tedy setkat na mnoha úrovních a v mnoha podobách. Zde budou zmíněny mocenské vztahy pouze okrajově, a to v rovině institucionální (moc působící na jednání jedince ze strany státních institucí), kulturní (moc působící na jednání jedince z pozice jeho či jiné kultury) a sociální (moc působící na jednání jedince uvnitř skupiny, s níž se ztotožňuje, či vně - ze strany jiné skupiny, zde chápané spíše skupiny většinové).

Historický kontext

Na přelomu 7. a 8. století začala v západočeském pohraničí postupná slovanská kolonizace a ve 12. a 13. století začala kolonizace německá.²⁶ Německá kolonizace dosáhla v Západočeském regionu svého vrcholu v první polovině 20. století, kdy se stala jazykově (etnicky) velmi homogenní. Po roce 1918 se ve zkoumané oblasti nacházelo česky hovořící etnikum pouze v menšině, a to převážně v pozicích státních zaměstnanců a úředníků první Československé republiky. Mnohem početnější byla v té době menšina židovská, která téměř zcela vymizela během 2. světové války. Život zde byl drsný již v období před 2. sv. válkou. Jednalo se vždy o území s nepříliš úrodnou půdou, s nevládným podnebím pro pěstování plodin a od 19. století průmyslově slabé, jejíž obyvatelé často sezónně migrovali za prací jinam²⁷. Vztahy mezi obyvateli byly občas napjaté již dříve, ale

²⁴ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: nakladatelství Portál, s. r. o., 2008, s. 370–371.

²⁵ FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Praha: nakladatelství Herrmann & synové, 2016.

²⁶ Zmínku o příchodu německy hovořícího obyvatelstva na Přimdu nacházející se na Tachovsku lze nalézt v Kronice města Přimdy 1949-1963.

²⁷ KOLEKTIV AUTORŮ FF ZČU. *Tachovsko: Krajina v paměti/paměť v krajině*, Katalog k výstavě. Katedra antropologie, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, 2014, s. 18; LOZOVIUK, Petr, JANĚČEK, Petr. Potenciál a limity regionální jinakosti. Das Potential und die Limits regionaler Andersartigkeit. In: DOBROVOLNÁ, Kateřina a kol. *Jiné Plzeňsko: Obyvatelé*

se vznikem Československé republiky v roce 1918 do roku 1938, kdy se čeští Němci stali oficiální menšinou, se vztahy stále více vyhrocovaly. Obdobné česko-německé nálady v daném období byly i na jiných místech Československa²⁸. Stát zde zakládal své řídicí instituce, více podporoval školy pro Čechy, kteří zde byli v menšině. Žádný český Němec ale nebyl nucen se učit česky²⁹. Ve 30. letech zasáhla tehdejší příhraniční oblasti, jež se nazývaly Sudety, hospodářská krize, která podpořila vzestup Sudetoněmecké strany (SdP), která se postupem let „radikalizovala a sblížovala s národním socialismem.“³⁰ Pod vlivem strany SdP a jí založené paravojsky orientované Dobrovolné německé domobrany (FS) docházelo od roku 1937 k manifestacím ze strany německy hovořících obyvatel regionu, k eskalujícím výtržnostem vůči Čechům, Židům a sociálním demokratům a komunistům a v roce 1938 též k otevřeným konfliktům mezi Čechy a Němci. V říjnu 1938 po Mnichovské dohodě vkročila vojska Wehrmachtu na území západočeského pohraničí, z něhož byli Češi vytlačeni do vnitrozemí a postupně se celé Československo stalo okupovaným územím známým pod názvem Protektorát Čechy a Morava³¹. V letech 1938 až do konce 2. světové války, tedy do jara roku 1945, se celé území bývalých Sudet (včetně celého dnešního Tachovska) stalo zcela etnicky homogenní oblastí, v níž se mluvilo a vyučovalo specifickým německým dialektem, resp. egerlandštinou. Region, který zahrnoval celé “německé” západní Čechy, měl specifický jazyk a kulturu a přezdívalo se mu Egerland. Zahrnoval, jak sám překlad názvu napovídá, Chebsko, ale též Tachov aj. a sahál až za státní hranici do Bavorska.³²

plzeňského regionu v etnologické a historické perspektivě Das andere Pilsen: Die Bewohner der Region Pilsen aus ethnologischer und historischer Perspektive. Západočeská univerzita v Plzni. 2018, s. 7.

²⁸ Např. významné rozpory v česko-německých vztazích byly mj. též na akademické půdě tehdejší česko-německé Univerzity Karlovy v Praze.

²⁹ Obrat nastal až v poválečných letech u zůstavších českých Němců.

³⁰ WORSCHÉCH, Franz. Úvod do historického kontextu. In: FREISLEBEN, Albert (eds.). *Heimat an der Grenze – Geschichte des Bezirks Tachau. Die Jahre 1945/46 in Chroniken und persönlichen Erinnerungen. Vlast na hranicích – dějiny okresu Tachov. Léta 1945/46 v kronikách a osobních vzpomínkách.* Verlag Eckhard Bodner Pressath, 2018, s. 41.

³¹ WORSCHÉCH, Franz. Úvod do historického kontextu. In: FREISLEBEN, Albert (eds.). *Heimat an der Grenze – Geschichte des Bezirks Tachau. Die Jahre 1945/46 in Chroniken und persönlichen Erinnerungen. Vlast na hranicích – dějiny okresu Tachov. Léta 1945/46 v kronikách a osobních vzpomínkách.* Verlag Eckhard Bodner Pressath, 2018, s. 41–45.

³² LOZOVIUK, Petr, JANEČEK, Petr. Potenciál a limity regionální jinakosti. Das Potential und die Limits regionaler Andersartigkeit. In: DOBROVOLNÁ, Kateřina a kol. *Jiné Plzeňsko: Obyvatelé plzeňského regionu v etnologické a historické perspektivě Das andere Pilsen: Die Bewohner der Region Pilsen aus ethnologischer und historischer Perspektive.* Západočeská univerzita v Plzni. 2018, s. 7.

Následné vysídlení a dosídlení obyvatel Tachovska po druhé světové válce bylo oproti jiným českým regionům odlišné z mnoha důvodů. Jedním z aspektů, jak již bylo zmíněno, je relativní neatraktivita tohoto chudého, spíše neúrodného³³ a z velké části lesnatého regionu.³⁴ Z tohoto důvodu byl region dosídlován v několika vlnách pestrou směsí československých krajanů. Současně dosídlování probíhalo s nuceným vysídlením místního německého obyvatelstva, které oblast obývalo několik staletí.³⁵ Odsun Němců probíhal na Tachovsku pod kontrolou spojeneckých armád,³⁶ a to až do listopadu roku 1946.³⁷ Nepatrná část původního německy hovořícího obyvatelstva zůstala, většinou z důvodu smíšených česko-německých manželství nebo se jednalo o antifašisty, kteří měli zájem zůstat, či o nepostradatelné specialisty.³⁸

Pro účely bádání zvolená obec Třemešné včetně obcí Orlov a Souměř,³⁹ byly po roce 1938 do konce války tvořeny etnicky homogenní skladbou obyvatel – „českými Němci“, kteří byli součástí. Sudet. Od konce 2. světové války odsud tito tehdejší starousedlíci odcházeli nebo byli postupně odsunuti a nahrazeni novousedlíky z Čech, Slováky, později též volyňskými Čechy. Obce se nachází do 15 km od česko-bavorských hranic. Tato blízkost železné opony za dob Československé socialistické republiky dotvářela specifickou podobu pohraničí, a to jak neustálým dohledem pohraniční stráže, přítomností jejich asistentů z řad dobrovolníků, tak blízkostí vojenských kasáren a Lidových milic.⁴⁰

Tehdejší politická ideologie pronikala do všech sfér každodenního života lidí. Jednalo se oproti vnitrozemí o oblast nejen více militarizovanou, ale též zaměřenou především na zemědělskou produkci a lesní hospodářství. Obce obklopovaly lesy a s postupným vývojem kolektivizace a s ní spojeným intenzivním typem hospodaření též rozsáhlá pole a louky. Pro rozvoj kolektivního zemědělství se

³³ Tachovsko, ačkoliv je zemědělskou oblastí, se vyznačuje nízkou bonitou půdy.

³⁴ KOTRBATÁ, Ivana. „Ještě je 400 míst volných v Tachovském okrese!“ Příspěvek k „malým dějinám“ reemigrace a dosídlení Tachovska v narativních interview na začátku 21. Století“. *Český lid*, vol. 97, no. 3, 2010, s. 272.

³⁵ Jak již bylo zmíněno, německy hovořící obyvatelstvo se v českých zemích usidlovalo již od dvanáctého a třináctého století (SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: nakladatelství PRAGMA, 2002, s. 155).

³⁶ KOLEKTIV AUTORŮ FF ZČU. *Tachovsko: Krajina v paměti/paměť v krajině*, Katalog k výstavě. Katedra antropologie, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, 2014, s. 50.

³⁷ SOKa Tachov, MěNV Tachov. *Pamětní kniha města 1. Díl*.

³⁸ AUTORSKÝ KOLEKTIV. *Západočeská vlastivěda. Národopis*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990, s. 263.

³⁹ Souměř a Orlov – obce, v nichž žila pamětnice H. před sňatkem.

⁴⁰ Nejblíže Lidové milice se nacházely 5 km od obce Třemešné v obci Nová Ves.

zde v 50. letech 20. století zakládala JZD, která však nebyla úspěšná a v 60. letech byla nahrazena podstatně efektivnější správou státního podniku Státní statky. U Státních lesů a Státních statků byla zaměstnána většina obyvatel zde uvedených obcí. Do každodennosti lidí vstoupily i pozdější mocensky ovlivněné události jaké se odehrály např. v roce 1968 a změny v hospodaření po roce 1989, kdy v 90. letech se zemědělská výroba rozdrobila do soukromého podnikání většiny dřívějších zaměstnanců Státních statků (povětšinou zootechniků, příp. osob zastávající zde vyšší pracovní pozice).

Po nuceném vysídlení převážné části německy hovořících obyvatel a vytvořením železné opony, která zamezila přístupu k sousednímu Bavorsku, došlo k náhlému a výraznému umenšení německého vlivu v regionu než se kdy událo v historii. Rovněž se z území vytratily původní sousedské vztahy homogenního obyvatelstva a zůstavší čeští Němci se museli vypořádat nejen s nově vzniklou situací, ale i s novými jinojazyčnými příchozími, kteří v důsledku prožitých událostí 2. sv. války k nim chovali ambivalentní postoje. Žádné extrémní případy vyhrocených vztahů a konfliktů mezi těmito dvěma etniky tak jako v některých jiných regionech poválečného Československa, však nebyly zaznamenány.

Metodologie

Data byla získána v rámci etnografického výzkumu, který probíhal v letech 2017 až 2019, metodou široké palety rozhovorů, od zcela nestrukturovaných po narativní a semistrukturované⁴¹ nejen v místě bydliště vybraných pamětnic v obci Třemešné. Cílovou skupinu tvořili muži a ženy/pamětníci a pamětnice tachovského regionu věkové kategorie 70 let a víc žijící celý nebo většinu svého života na Tachovsku, byli různého vzdělání, profese, sociální role a původem z různého sociokulturního prostředí (čeští Němci, reemigranti, Češi, Slováci). V rámci výzkumu byly provedeny rozhovory s celkem 33 narátory, kteří byli vyhledáváni na základě osobní a místní znalosti, za pomoci představitelů církve a zaměstnanců obcí a především metodou snowball sampling method (nabalování sněhové koule)⁴², kdy narátoři doporučili někoho známého, o němž věděli, že je v obdobném věku jako oni a splňuje kritéria typu výběru narátorů. Bádalo se

⁴¹ Metody etnografického a orálněhistorického výzkumu se do značné míry překrývají. Stejně jako v orální historii i v tomto etnografickém výzkumu byly rozhovory považovány za stěžejní část celého výzkumného procesu (VANĚK, Miroslav, MŮCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*, Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum, 2015, s. 148). V antropologické praxi je více akcentována pozicionalita výzkumníka a důraz je kladen na nestrukturované metody produkce dat, které nejenže vedou k lepšímu vstupu do zkoumaného terénu, ale současně vedou k tematizaci i nečekaných oblastí a témat.

⁴² Jedná se o nepravděpodobnostní typ výběru informátorů v sociálněvědním výzkumu nazývaný též výběr řetězový (Toušek 2012, 53).

zejména v západní a jihozápadní části Tachovska, jak v malých, tak větších obcích. Výzkum se realizoval konkrétně v malých obcích Třemešné, Přimda, Hoštka, Lesná, Studánka, Kříženeč, Stan, Chodová Planá, a dále ve městech Tachov a Planá u Mariánských Lázní. V malých obcích se již během výzkumu nacházeli pamětníci 2. sv. války a jeho poválečného vývoje jen ojediněle.

V obci Třemešné se jednalo o poslední 2 pamětnice tohoto druhu, a z tohoto důvodu a současně proto, že se jednalo o zástupce původně českého a německého etnika, byly pamětnice záměrně vybrány jako případová studie celé zkoumané oblasti. Řada pamětníků z jiných obcí odmítla na výzkumu participovat a nesouhlasili s rozhovorem. S těmi nebylo dál pokračováno. Úmysl vybrat k případové studii právě uvedené 2 pamětnice měl základ rovněž ve zjištění, že rozlišování mezi češtvím a němečtvím se v rozhovorech pamětníků stále objevuje. Mimochodem se v negativních konotacích čas od času ukáže i ve veřejných projevech členů společnosti naší země. Za příklad takové nedávné protiněmecké nálady v ČR můžeme stejně jako Keith Lowe uvést výrok některých politiků a novinářů při prezidentských volbách v roce 2013, které padaly na adresu jednoho z kandidátů Karla Schwarzenberga, který byl dle jejich slov „až příliš „Němcem“ než aby si zasloužil post českého prezidenta.“⁴³ Keith Lowe přesvědčivě ukazuje, jak veřejné narativy po 2. světové válce obnovily a ještě více zveličily předsudky o těch druhých a vytvořily svébytné mýty o hrdinech a monstrech. V těchto veřejných vyprávěních o nepřátelích není prostor pro „normální, obyčejné“ Čechy a Němce, lidi jako jsme my.“ Právě proto je přínosné česko-německé vztahy tematizovat z pozice zdola, a modifikovat tak tyto kolektivní mýty. Pohled zdola obyčejných lidí nám zde poskytují pamětnice, které reprezentují česko-německé poválečné vztahy. Současně poskytují možnost nahlédnout, zda a jak jsou poválečné mýty uchovávané v kolektivním vědomí určité lokality.

Výzkumný přístup je inspirován narativní etnografií, která je popisována jako přístup, který jasně vyjadřuje intersubjektívni vztahy vytvořené mezi aktéry zapojenými ve výzkumné situaci (etnografem a informátorem)⁴⁴. Rozhovory probíhaly opakovaně, osobně v domácím prostředí pamětnic a též telefonicky.⁴⁵

⁴³ LOWE, Keith. *Strach a svoboda. Jak nás změnila druhá světová válka*. Praha: Nakladatelství Paseka. 2017, s. 55.

⁴⁴ TEDLOCK, Barbara. From Participant Observation to the Observation of Participation: The Emergence of Narrative Ethnography. *Journal of Anthropological Research*. Vol. 47, No. 1, 1991, s. 69–94.

⁴⁵ S pamětníci H. bylo provedeno celkem 8 osobních rozhovorů a celkem 5 hovorů telefonických, které se z obecné roviny v rámci udržování kontaktu samovolně svázely ke vzpomínkovému vyprávění iniciovaném ze strany pamětnice. S pamětníci J. byly provedeny celkem 4 osobní rozhovory a 2 hovory telefonické pouze v obecné rovině.

Vztah důvěry mezi aktéry výzkumu (v literatuře běžně uváděn pod termínem rapport⁴⁶) je oboustranně formovaný a jeho budování je v metodologické literatuře věnována nemalá pozornost, neboť jeho (ne)přítomnost je prubířským kamenem výzkumů s žijícími lidmi. Telefonický hovor je běžnou součástí životů respondentů, každodenní sociální vazby jsou budovány a stvrzovány pravidelnými telefonáty.

Schopnost budovat dlouhodobé vztahy se zkoumanými aktéry a to i na úrovni banálních každodenních aktivit je základem metodologického inventáře terénního etnografa. Výměnu slov lze v tomto případě chápat jako směnu svého vlastního druhu. Pokládání otázek zaměřených pouze a jedině na výzkumníkův akademický zájem se v praxi narativní etnografie nesetkává s úspěchem. Antropolog Michal Vavroch ve svém výzkumu Romů použil podobnou techniku (ne)vedení rozhovoru jako v 50. letech Rosalie H. Wax, zkoumající japonské zajatce v amerických internačních táborech. Spočívá v umění konverzace na jakémkoliv téma, které každodenní život aktérů nabízí. Právě tyto volné rozhovory vytvářejí úrodnou půdu pro následné otevření i nepříjemných a traumatizujících témat.

První rozhovor byl obvykle orientační s cílem v počátku rozhovoru zjistit osobní data a tak odkrýt údaje týkající se osobní identity.⁴⁷ Zbytek rozhovoru a další následující rozhovory spočívaly ve svévolném vyprávění pamětnic o svých životech, jež byly prokládány doplňujícími otázkami týkající se událostí, které pamětnice vzpomínaly. V posledních dvou rozhovorech byly průběžně pokládány předem připravené otázky zacílené na události “velkých dějin”. Rovněž jejich vyprávění nebylo chronologické ani souvislé, do rozhovorů zasahovaly aktuální vnější vlivy (jako různí příchozí, různé činnosti jako vaření, topení, apod.) a bylo nutné často do rozhovorů zasahovat a obracet pozornost zpět k vyprávění. Rozhovory byly se souhlasem pamětnic nahrávány na diktafon. Pamětnice byly za účelem navázání důvěrnějšího vztahu po vzájemné domluvě často též neformálně navštěvovány. Zdaleka ne všechny zapředené rozhovory se týkají výzkumu samotného, řada nestrukturovaných rozhovorů měla spíše sociální motivaci. Výzkumnice se také účastnila různých rodinných sešlostí (např. byla hostem na svatbě vnuka pamětnice).

Přestože anonymizaci svých osobních údajů zde uváděné pamětnice nepožadovaly, jsou jejich jména z důvodu ochrany jejich soukromí v tomto článku označena pouze písmeny H. a J. Autorka tohoto článku považuje anonymizaci pamětnic za nutnou, obzvlášť proto, že zde budou zveřejněny pasáže citlivějšího

⁴⁶ viz např. JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, Lenka. Etnografie a terénní výzkum. In: TOUŠEK Laco a kol. *Kapitoly z kvalitativního výzkumu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015, s. 17.

⁴⁷ MLYNÁŘ, Jakub. *Pluralita identit v autobiografickém vyprávění československých Židů žijících v zahraničí*, s. 36.

charakteru.⁴⁸ Pořízené záznamy rozhovorů byly transkripcí převedeny do písemného textu, který byl poté analyzován metodou analýzy obsahu a kódován dle svého významu pod jednotlivá témata, jež se objevují v tomto textu.

Článek je rozdělen do jednotlivých životních příběhů dvou žen. Stěžejním tématem se na základě provedené analýzy získaných dat stala *etnická identita jako diferenciatní i identifikující prvek*. Příběh paní H. je doplněn a v závěru konfrontován s životním příběhem paní J. Obě pamětnice většinu svého života prožily v obci Třemešné, v níž žijí dodnes. Hlavní kritérium výběru pamětnic tvořilo právě sdílené sociokulturní prostředí, v jehož sociální struktuře žily (žijí) a koexistovaly (koexistují), táž věková kategorie a pohlaví, resp. genderová role v patriarchální společnosti se stereotypy dané doby.⁴⁹

Představení pamětnic

Pamětnice paní H. se narodila v listopadu roku 1938 v tachovské nemocnici do německy hovořící rodiny, která po generace žila v česko-německém pohraničí, konkrétně v obci Zummern, (později počeštěné na Souměř) na Tachovsku. Tato oblast se právě v době jejího narození stala součástí nacistického Německa, což znamenalo, že již tak převažující německé obyvatelstvo pohraničí se téměř zcela etnicky homogenizovalo. Vyrůstala bez otce, v rodině matky, která většinu času sloužila jako děvečka u německého sedláka. Matka ji hmotně zabezpečovala a babička se o ní a o jejího staršího bratra W. starala a vychovávala je. V rodině byl ještě děda, jenž byl otčínem její matky a teta, nevlastní sestra matky. Babička měla celkem 6 dětí. První manžel babičky a její dva synové padli ve válkách, v nichž bojovali za Německo. Rodina paní H. byla chudých poměrů, všichni před válkou a během ní pracovali na statcích pro německé sedláky jakožto pomocná síla. Nevlastnili žádný majetek. Dům, v němž v Souměři bydleli, byl obecní.

Paní H. odchodila první třídu na ještě německé základní škole ve Stráži, pod níž Souměř správně spadala (stejně tak později za Československa), kde rovněž nastoupila do druhé třídy, avšak hned druhý den docházky zažila spolu s dalšími

⁴⁸ U jmen uvedených v citacích je postupováno obdobně.

⁴⁹ Ženy ačkoliv pracovaly ve veřejné sféře stejně jako muži proto, aby svým dílem přispívaly k hospodářskému rozkvětu ČSSR, byly současně spjaty se sférou soukromou, v níž starost o děti a domácnost náležela téměř výhradně do jejich kompetence. Michelle Zimbalist Rosaldo v této souvislosti pojednává o obecné identifikaci žen s domácí sférou a mužů se sférou veřejnou, což se domnívá, produkuje nerovnoměrné rozdělení moci mezi pohlavími ve společnosti (ROSALDO, Z. Michelle, LAMPHERE, Louise. *Woman, Culture and Society*. Stanford, California: Stanford University Press, 1974, s. 23–24).

děťmi ze vsi po cestě domů nálet amerického bombardéru, před nímž je schoval na motorce náhodně projíždějící německý policista, který je poté odvedl domů. Od té doby se již do školy nechodilo. Na podzim roku 1946 v časných ranních hodinách (kol 04:00 hodin) byla paní H. s celou svou rodinou nucena jen s osobními věcmi opustit svůj domov a odtud byla deportována na žebříňáku do sběrného střediska v Tachově vytvořeného za účelem řízeného odsunu německého obyvatelstva do Německa⁵⁰. Jejich odsun nebyl realizován a po šesti týdnech se vrátili zpět do Souměře⁵¹.

V té době bylo paní H. téměř 8 let. Dům, v němž žili před plánovaným transportem byl již obsazen Čechy a tak spolu s dalšími čtyřmi německými rodinami byli umístěni do domu, který byl za německé okupace obecním úřadem. Zde každá rodina obývala jeden pokoj s plechovými kamínky, v nichž si topila. V pokoji spali na slavnících a přikrývali se koňskými dekami, které od Čechů dostali. Po svém návratu v Souměři všichni dospělí členové rodiny pracovali na statku, avšak již spravovaným Čechy. Uprostřed statku stál kotel a tam si v počátcích chodili pro jídlo. Později dostávali potravinové lístky, za něž si mohli koupit to nejnnutnější. Pro ty, co byli označováni za Němce tehdy platil zákaz vycházení v době od 21:00 hodin do 05:00 hodin. Paní H. vzpomíná na Souměř po jejich příchodu ze sběrného střediska, až na první zmíněnou negativní zkušenost, pozitivně. Ostatní české děti si s ní hrály a později s ní chodily do školy ve Stráži. Na školu ve Stráži i přes nesolidární přístup první české učitelky, některých spolužáků a přes veškeré problémy s učivem v českém jazyce, který v té době paní H. dobře neovládala, vzpomíná dnes ráda, a s pochopením. Po opakovaném pokusu se paní H. vrátila do školy až kolem 10 let.

Děda odmítl nastoupit v Souměři do JZD, a tak se v roce 1951 přemístila rodina paní H. do, o několik kilometrů vzdálenější, osady na Tachovsku zvané Orlov. Po svém příchodu na Orlov nastoupila paní H. do školy na Přimdě, která byla osídlena převážně rumunskými Slováky,⁵² kteří paní H. šikanovali. Paní H. ukončila základní školu ve svých 14 letech, aniž by splnila povinnou školní docházku. Od té doby pracovala jako celá její rodina (kromě babičky) na statku

⁵⁰ V době od 10. 3. do 10. 10. 1946 bylo vypraveno celkem 24 transportů Němců (SOka Tachov, ONV Tachov, Sign VIII/8 seznam transportu).

⁵¹ V listině nazvané "Seznam osob německé národnosti v obci Souměři podléhajících odsunu" z roku 1947 je uvedeno jméno paní H. i jména dalších členů její rodiny s bydlištěm v Souměři a poznámkou, že všichni jsou zaměstnáni v zemědělství (SOka Tachov, ONV TC, svazek VIII/8, Seznamy Němců podléhajících odsunu, seznamy Němců, kteří již mají příbuzné v us. zóně, seznam smíšených manželství a jiné seznamy).

⁵² HEROLDOVÁ, Iva. *Příchod do pohraničí, první léta života v pohraničí do socializace zemědělství*, s. 44.

v Orlově, kde žili ještě s jednou německy hovořící rodinou. S kamarádkou a spolubydlící z Orlova začala chodit na zábavy do nedaleké obce Trískolupy, kde potkala svého budoucího manžela, jenž se svými rodiči bydlel v Bezděkově, kam přišli ze Slovenska. Spolu s dalšími Slováci bydleli v jedné ulici, která se dodnes místně označuje jako ulice Slovácká. V 16 letech paní H. otěhotněla, v 17 letech se vdala a odešla bydlet do rodiny manžela. V manželství s prvním manželem prožila 24 let. Byla s ním a ošetřovala jej až do konce jeho života, který ukončilo plicní onemocnění. Po jeho smrti se opět vdala, tentokrát za Čecha, který žil v Třemešné, a jenž po 16 letech zemřel na rakovinu žaludku. V průběhu obou manželství byla zaměstnána jako dělnice v lese, kuchařka ve školce a v hotelu, jako záskok za doručovatelku na poště a před důchodem uklízela grilovací formy v Německu. V průběhu života v Třemešné, ještě za života matky za ní z Orlova docházel bratr W., který ke stáru bydlel s ní, a o něhož se jako sestra starala až do jeho smrti. V současné době s ní v domě bydlí vnuk s rodinou.

Pamětnice paní J. se narodila v dubnu roku 1935 do české rodiny. Do svých 10 let žila se svými rodiči v obci Lukavice u Strážova, okres Klatovy. Dne 2. listopadu roku 1945 přišli její rodiče spolu se svými dětmi osídlovat poválečné pohraničí, konkrétně obec Třemešné. Rodiče paní J. patřili v původní starousedlické vsi k nemajetným domkařům, kteří měli celkem 7 dětí. Osídlili pohraničí, konkrétně obec Třemešné mezi prvními pár měsíci po válce, kdy v té době byla ještě obydlená německy hovořící většinou. Od jejich příchodu docházelo v Třemešné a Bezděkově k postupnému osídlování a dosídlování z řad dalších Čechů, Slováků ze Slovenska a v roce 1947 též ze strany reemigrantů z Volyně na Ukrajině.

Za války paní J. ještě v obci Strážov odchodila čtyři roky povinné školní docházky a po přestěhování se do Třemešné, nastoupila do měšťanky v Bělé nad Radbuzou, kde dokončila základní vzdělání. Od třetí třídy se učila kromě českého jazyka též jazyku německému, od páté třídy se již namísto němčiny vyučovala jakožto cizí jazyk ruština. Poté navštěvovala střední zemědělskou školu, která se vyučovala pouze od listopadu do března, zbylé měsíce žáci pracovali na poli. Paní J. pracovala v zemědělství spolu s rodiči do té doby než došlo ke znárodnění a ke kolektivizaci zemědělské výroby řízené podnikem Státní statky. Rodiče ani poté nevstoupili do následně založeného JZD. Paní J. pracovala v dospělosti v zemědělství a v pozdějším věku na poště jako listonoška. V roce 1954 se paní J. vdala a měla dva syny, z nichž jeden zůstal po celý život v Třemešné. V roce 1983 paní J. ovdověla a v roce 1988 se vdala podruhé. Po třech letech znovu ovdověla. Od té doby doposud žije sama, pouze se psem

ve skromném domečku v obci Třemešné, kde ji navštěvují synové se svými rodinami, vnuci, jichž má v současné době celkem 6 a pravnuci, jichž bylo v době provádění rozhovorů celkem 9.

Analýza a interpretace rozhovorů

Etnická identita jako diferenační i identifikující prvek

Etnicitu stejně jako s ní související další termíny zde chápeme pouze jako analytický koncept, nikoli jako danost, a tento, jakožto každý koncept, nabývá významu až v rámci konkrétní teorie.⁵³ Teorii, s níž pracujeme v této části, vychází z teoretického konceptu sociální identity v podání Richarda Jenkinse. Jenkins etnickou identitu chápe jako součást sociální identity. Rozlišuje mezi sociální kategorií a sociální skupinou.⁵⁴ Sociální identita včetně etnické identity vždy vzniká při setkávání vnitřní a vnější definice, tedy zvnějšku situovanými procesy sociální kategorizace a vnitřními procesy skupinové identifikace. Jinými slovy o sociální kategorii se jedná v případě, že jsou jedinci definováni zvnějšku. O sociální skupinu se jedná v případě, že dochází k vymezování se vůči druhým uvnitř skupiny.⁵⁵

V případě vybraných pamětnic je etnická odlišnost chápána ve vztahu k připsané příslušnosti národnostního charakteru. Poválečně byla tato vnější označení a charakterizace legitimizována ze strany autority československého státu, čímž byla schopna účinně ovlivňovat každodenní sociální zkušenost označených jedinců.⁵⁶ V následující analýze, která bude primárně zaměřena na etnickou identitu a projevy moci institucionální, kulturní a sociální, budou citace z rozhovorů použity v celém kontextu tak, jak o nich narátorky hovořily. Z mnoha provedených rozhovorů byly vybrány pouze pasáže ilustrující jednotlivé zde dobově a tématicky orientované interpretace.

„Pak jsme šli do druhé třídy a byli jsme tam druhé den. Chodila jsem do Stráže. A šli jsme domů a byl nálet. Zrovna letěl americký bombardér. No a my,

⁵³ JAKOUBEK, Marek (ed.). *Teorie etnicity. Čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2016. ISBN 978-80-7419-185-5, s. 20.

⁵⁴ JENKINS, Richard. *Rekonceptualizace etnicity: identita, kategorizace a moc*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2016, s. 383–413.

⁵⁵ JENKINS, Richard. *Rekonceptualizace etnicity: identita, kategorizace a moc*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2016, s. 383–386.

⁵⁶ JENKINS, Richard. *Rekonceptualizace etnicity: identita, kategorizace a moc*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2016, s. 386.

to si pamatuju jako dneska, šli jsme domů zadem přes mlejn. Tam byl prostě mlejn. Tam byly švestky a cesta byla v takovém dolíku, a nás nenapadlo nic jiného než vylézt nahoru a mávat. No a von tam zrovna jel německej policajt na motorce, vzal nás, shodil dolů pod strom a nesměli jsme se ani pohnout. Chvilí tam ten bombardér kroužil, no ale potom vodlít pryč. Dostali jsme pořádně vy-nadáno a vodved nás domů, a už se nikam nesmělo, už jsme museli být pořád doma. Schovaný jsme nebyli. Bylo nějaký nařízení, a my jsme nesměli jenom vycházet. Babička s dědou vyprávěli, že jednoho dne přišel nějakej český poli-cajt, abychom se sbalili, že ráno ve čtyři hodiny jdeme do odsunu. No tak přijel, zapřáhl se koně, žebříňák a jeli jsme do Tachova, do tý Delty, a tam jsme byli šest tejdnu. Každý den šel někdo z Němců. Jsme se už ani nesetkali potom. Z tý Souměře jsme byli poslední. Ostatní Němci už byli pryč. Byly to hned ty první dvě vokna, když jdete vodspoda vod náměstí. To si pamatuju. Vždycky když jede-me okolo, tak na ně koukám. Lágr byl střeženej, ven z něj nás nepouštěli, jen na dvůr. Bylo to zamčený. Tam jsme dostávali jídlo jako prasata. Upřímně, to vařili takovou šlichtu, že tam plaval sem tam jeden brambůrek a jinak to byl zahuštěný kvásek a ocet. To bylo vše. A to jsme fakt dostali skoro každéj den. Černý kafe bez mlíka, bez ničeho a suchej chleba. Moje rodina byla na pokoji s Němci z Borku, z Dehetný. Oni je nedali z jedný vesnice. Oni je potom už smíchali ze všech těch vesnic. Děda udělal díru do plotu v tom lágru, měl totiž ještě nějaký peníze, a chodil tajně na nákup. On byl tenkrát ten játrovej salám levnej a my měli hlad. A vždycky šel k nějakýmu řezníkovi a přines právě ten salám. Bóže toho strachu, co jsme prožili. Teď babička brečela, teď my jsme to tak ještě nechápali. Nějací správci potom hledali, kdo by jim vybíral brambory. A tak děda, moje máma a teta šli. Vybírali brambory a dostávali tam jídlo. Oni to jídlo nejedli a donesli ho domů, kde jsme se o to jídlo dělili. Oni je tam autem dovezli a pak je zase při-vezli. To bylo oficiální a byli hlídání. No a mezitím byly všechny ty vagóny pryč až na jeden. My bychom byli šli do východního Německa, před náma ten vagón šel taky do východního Německa, a ti dva před ním a tamti všichni do západního.⁵⁷ No, a oni najednou přišli, že už to zastavili, že se vrátíme zpátky. Tak potřebovali lidi do zemědělství a oni nám to přišli oznámit.⁵⁸ Šli jsme zpět do Souměře.“⁵⁹

⁵⁷ V době od 10. 3. do 10. 10. 1946 bylo vypraveno celkem 24 transportů Němců (SOKA Tachov, ONV Tachov, Sign VIII/8 seznam transportu).

⁵⁸ V listině nazvané “Seznam osob německé národnosti v obci Souměři podléhajících odsunu“ z roku 1947 je uvedeno jméno paní H. i jména dalších členů její rodiny s bydlištěm v Souměři a poznámkou, že všichni jsou zaměstnáni v zemědělství (SOKA Tachov, ONV TC, svazek VIII/8, Seznamy Němců podléhajících odsunu, seznamy Němců, kteří již mají příbuzné v us. zóně, seznam smíšených manželství a jiné seznamy).

⁵⁹ Rozhovor s paní H. ze dne 17. 8. 2017.

„Takže když jsme se vrátili z toho lágru zpátky do tý Souměře, tak tam byl barák a v něm bylo pět místností. Bylo tam pět rodin, takže každá rodina měla svůj byt. No a nás bylo šest. Já, bratr, teta, babička, děda a maminka. Dostali jsme slavník, takový z pytlů ušitej, který jsme naplnili slámou. A pak jsme dostali koňský deky, takový šedivý. A tak jsme spali. To bylo všechno. A kamna tam byly, takový plechový, na takových nožičkách. To já vidím pořád. Vařili jsme uprostřed dvora, který byl uzavřený. Potom později, když už se ti lidi rozešli, tak to tam potom šlo, ale to byla ta první část prostě. No takže uprostřed toho statku stál kotel a tam vařili a my si chodili pro jídlo. A dostali jsme potravinový lístky, ale za ně se dalo koupit jen to nejnnutnější. Třeba cukr. Takže takhle jsme tam zpočátku hospodařili, ale pak, když se to víc urovnalo, tak to bylo lepší. Teta s maminkou zpět pracovaly na statku, kde krmily dobytek.⁶⁰ No, my když jsme se vrátili z toho lágru, tak jsme byli hlídání. Po deváté večer jsme už nesměli ven.⁶¹ A vony tam, jak krmily, se měla telit kráva, no a ten šéf statku, ten jim řekl, že tam musí chodit a hlídat, že by se měla otelit během té noci. No a moje máma s tou tetou šly v jedenáct hodin se podívat na tu krávu, no a já musela bejt všude s nima. A potkal nás starosta, tenkrát to byl purkmajstr a řekl, abysme se vrátily. On uměl němeccky. A teta říkala, že to nejde, že se musí podívat na tu krávu nebo ji zavrou. A von říká, že ho to nezajímá, že buď se vrátí nebo! Já to vidím jako dneska, ten vám ji tak zmlátil, ale takový facky jí dával, a to jen protože vona se ozejvala, vona to tam měla na starosti. No a musely jsme se vrátit, a kdyby se ty kráve něco stalo, tak tetu zavřeli a nepustili ji. Naštěstí se nic nestalo. Ne, ale nepustil je a ještě ji ztřískal, parchant. A to je ta faleš, a tuto já nesnáším, dodneška nesnáším. Tuto jí udělal, a když potom už to všechno skončilo, prostě už byl mír dejme tomu, to už jsme byli na Orlově, tak když nás někde potkal, to byl jak milius.“⁶²

Ve vyprávění narátorky paní H. se vyjevuje etnická identita v bezprostředně poválečném období jako kategorie jednoznačně sociálně a politicky zaštitěná. Z vyprávění paní H. je zjevná moc institucionální, která byla vyjádřena vědomě a veřejně prostřednictvím různých nařízení omezující tehdejší německé etnikum. Kromě období přerušovaného vzdělávání a plánovaného odsunu, v němž i poté, co z něj sešlo, byli coby “Němci” hlídání, museli se podříditi nejenom odlišnému institucionálnímu zacházení a zákazu vycházení, ale též možnostem stravování a bydlení, které jim bylo pouze v určité podobě umožněno. Tyto limity směřovaly ke kontrole německy hovořícího etnika, což mělo za následek omezení jejich osobní svobody, včetně volného pohybu po území Československa. Mimo

⁶⁰ Rozhovor s paní H. ze dne 17. 8. 2017.

⁶¹ Rozhovor s paní H. ze dne 12. 2. 2018.

⁶² Rozhovor s paní H. ze dne 24. 8. 2017.

jiné od té doby a ještě dlouho po válce nesměli autochtonní Němci vlastnit nemovitý majetek a soukromě podnikat. Příslušníci německy hovořícího etnika, kteří nebyli odsunuti a sami neodešli, byli na Tachovsku záměrně roztroušeni po jednotlivcích a rodinách, nikoli ve skupinách, což mělo za cíl předcházet případným konfliktům ze strany zůstavších Němců. V době poválečné se v bádáném prostoru nepodíleli na vnějším společenském životě, tvořili uzavřené skupiny omezené na jejich neblížší.⁶³ Neměli stejná práva jako české a slovenské obyvatelstvo. Rovněž, jak lze vyčíst z citace o starostovi ze Souměře, který zbil tetu před zraky paní H., zacházení s nimi ze strany některých československých občanů nebylo vždy vhodné a překračovalo hranice slušného jednání. Tato situace přibližuje skutečnost, v níž se německé etnikum v té době nacházelo. Patrně si takové jednání nechali líbit právě proto, že z důvodů poválečných událostí mohli mít pocit, že se nejenže jakožto poražený národ nemají kde odvolat a dožadovat svých lidských práv, ale také zřejmě převažoval pocit, že chtějí-li zůstat v domovině a současně přežít bez větší újmy, nemají zbytečně vzdorovat. Pocit nutnosti se podřídit, nevytvářet konflikty a obavy z případných sankcí převládli. Rozpor, do kterého se mnohdy mohly tyto osoby kvůli protichůdným nařízením dostat, zde ilustruje jednání tety a matky, které v uvedené citaci musely zvolit mezi sankcí vycházející z porušení veřejného zákazu vycházení po 21:00 hodině a sankcí spočívající v hrozbě uvězněním v případě, že neuposlechnou příkazu správce statku a budou tak riskovat úmrtí krávy nebo telete. Místní sociálně laděná sankce v jejich volbě převládla nad sankcí institucionální. Můžeme se pouze domnívat z jakého důvodu se tak rozhodly. Lze předpokládat, že lokální, domácí, místní je zde ekvivalentem pro bližší a pravděpodobnější. Pravděpodobnost, že bude jedinec postihnout sankcí v prostředí, kde žije, je větší než v celostátním měřítku. Kromě uvedeného zde mohla hrát roli prožitá zkušenost s porušením některých státně uvalených nařízeních z minulosti, na něž se nepřišlo či neměla žádný dopad. Obdobné rysy poskytuje popis události, v níž děda tajně utíkal ze sběrného střediska v Tachově pro jídlo. Tato situace, až na prožitou momentální obavu z případného postihu dědy, měla dopad pozivní – v přilepsení si jednotlivé přídelové stravy. Strach ze sankcí a sociální kontroly ze strany sousedů v době poválečné se odráží také v další citaci paní H.: „*Nesměli jsme mluvit o nikom zle, báli jsme se o někom něco říct, přestože se k nám nechoval dobře, protože za to nás mohli klidně hned zavřít. Šli bysme do vězení. O nikom jsme nesměli mluvit, nedej bože by to někdo slyšel a nahlásil. To by byl s námi konec.*“⁶⁴

⁶³ HEROLDOVÁ, Iva, ROBEK, Antonín. K etnické problematice Československa, zvláště českého pohraničí, po druhé světové válce. *Český lid*, vol. 70, no. 1, 1983, s. 8.

⁶⁴ Rozhovor s paní H. ze dne 17. 8. 2017.

Závěrečné zhodnocení a vyjádření opovržení paní H. nad člověkem, jenž zbil její tetu a později, když již žili v “*míru*” a nebyli pod jeho přímým vlivem, lze přisoudit k přirozenému vyvinutí smyslu pro spravedlnost a odmítání tehdejšího bezpráví konaného na její rodině jakožto příslušníků marginalizované skupiny. Rovněž lze dovodit, že vliv uvedených poválečných mocenských vztahů ovlivňoval její výchovu, která spočívala v neustálém strachu a v nezveřejňování názorů, v potlačování vlastní identity. Její veřejné postoje se staly legitimní až dlouho po válce, s rozvojem v životě získaných statusů paní H., postupného obnovování česko-bavorských vztahů, a alespoň povrchním přehodnocováním společenských a politických nálad vůči vnímání jinakosti. Zdá se, že výrok “*když potom už to všechno skončilo, prostě už byl mír dejme tomu, to už jsme byli na Orlově*” odráží vnímání života v osadě Orlov paní H. jako období, kdy pro její rodinu teprve nastal relativní mír. Zde je nutné připomenout, že v Orlově žili ve stejné době, co rodina paní H., jen čeští Němci, odděleně od jiných etnik, z čehož lze usuzovat, že právě tato skutečnost hrála podstatnou roli pro symbolické označení života na Orlově jakožto období míru.

Paní H. se ve svém vyprávění opakovaně vrací k událostem, v nichž je sociální moc umocněná předchozími typy mocí uplatňovaná vůči “Němcům” ze strany jinoetnických jedinců. Zřejmě je zde moc kulturní, a to z pozice česko-slovenské majoritní společnosti, která byla v místě jejího bydliště kulturně dominantním prvkem a organizovala veškeré dění v tomto pluralitním prostředí. V čele samospráv, institucí a organizací stáli příslušníci české majoritní společnosti, především osídlenci z vnitrozemí, kteří povětšinou čimkoliv německým, pakliže to přímo nepotřebovali, opovrhovali.⁶⁵ V následující citacích si přiblížíme možnosti poválečného vzdělávání paní H.:

„Když jsme se vrátili z toho lágru,⁶⁶ mi bylo osm, tak mě Češi nechtěli vzít do školy. Já jsem tam strašně chtěla, protože jsem chtěla jít spolu s těma holkama, co jsem se seznámila v Souměři. Vony ráno šly a já jsem byla doma a bylo mi smutno. A tak máma, když zabíjeli prase, který každé rok dostali spolu s pšenicí, a který si vykrmili, tak sebrala nějaký jitrnice a zabijačku a šla za tou učitelkou, aby mě vzala. Vona mě tam sice vzala, ale já seděla v tý lavici jak tele. Jako neuměla jsem, nerozuměla jsem, rozuměla jsem jenom ty běžný věci, co jsme takhle s holkama litaly po venku. No a vona se na mě vyflákla. Spolužačka, co seděla

⁶⁵ HEROLDOVÁ, Iva. Novoosídlenecká vesnice. *Český lid*, vol. 71, no. 3, 1984 s. 134–135. Uvedené je znatelné též z vyprávění paní J., která zmiňuje rabování domů bezprostředně po válce ze strany Slováků a demolování neobydlených domů v obci ještě v pozdějších poválečných letech jako zcela běžnou záležitost.

⁶⁶ Slovem lágr označuje paní H. sběrné středisko v Tachově (areál bývalé Delty).

vedle mě, patřila do rodiny truhláře, který na nás vždycky hrozil, když jsme šli [rodina paní H.] do Stráže nakupovat. No a vona ta dcera právě seděla vedle mě a takhle si na to vždycky lehla, abych neviděla. Já nevěděla, když tenkrát učitelka řekla počtenice, co si mám vyndat. Nevěděla jsem, co mám v tu chvíli dělat. Ale byla tam jedna holka z Valchy, ta seděla přede mnou a ta se vždycky votočila, vyndávala mi ty knížky a sešity. Byla moc hodná a moc mi pomáhala. Dodnes se spolu kamarádíme.⁶⁷

„A pak jsem chtěla do školy, jenom mě nevzali dřív, než mi bylo deset roků. To tam přišel učitel s manželkou, voba uměli perfektně německy a hledali, kdo by jim uklidil a vypral, prostě nějakou hospodyni. No a moje máma to vzala, takže dělala ve statku i u nich. A on mě vzal a učil mě. Naučil mě psát, počítat. Učil mě ve škole i soukromě. A pak tam přišel nějaký, co učil na měšťance, ale jenom ho zastupoval, protože byl tenkrát nemocnej, a ten mě vyzkoušel u tabule. Já jsem to spočítala jako nic a on říká, “ ale ty sem nepatříš, vždyť ty s tím můžeš do měšťanky. “ No tak, co jsem se naučila, to jsem zapomněla většinou. Proč? Protože jsme v jednapadesátém šli na Přimdu, tedy do toho Orlova, já jsem musela ještě dva roky na Přimdu do školy a ti Rumuni, co tam dělali, to bylo peklo. A já jsem všechno zapomněla. Protože jsem brečela, do školy jsem nechodila, policie pro mě přišla, protože to se nedalo vydržet, co oni dělali. Dráždili mě, dráždili, vždyť to bylo hrozný. Bože můj, drželi mi takhle ruce, krmili mě, já řvala. Dělali to ti spolužáci, co chodili do stejné třídy co já. No a já tam potom nechtěla chodit, no a já jsem potom byla vyplašená, no prostě vyčerpaná a všechno jsem zapomněla.⁶⁸

Příkladem všech uvedených typů moci je neochotný přístup první české učitelky, která na žádost a za úplatek matky paní H., zajistila její umístění do školy, a poté se jí coby jinojazyčné žačce nijak nevěnovala, přestože musela vědět, že učivo v češtině nezvládá. Výuka českého jazyka nebyla tehdy ze strany českého školství zajištěna a děti z jinojazyčných rodin, jak je zřejmé i z jiných výzkumů⁶⁹, byly znevýhodňovány, což mělo někdy za následek odchod z české školy a nevzdělanost těchto jedinců. Ačkoliv by se na první pohled zdálo, že následně zmíněný učitel a jeho manželka byli jiní, i oni využili svého postavení ve většinové institucionálně zvýhodněné skupině, když paní H. doučovali za úplatu v podobě poskytovaných služeb v domácnosti ze strany její matky. Paní H. tento akt nijak neproblematizuje, naopak. Hodnotí protislužbu matky za adekvátní

⁶⁷ Rozhovor s paní H. ze dne 24. 8. 2017

⁶⁸ Rozhovor s paní H. ze dne 17. 8. 2017.

⁶⁹ Například výzkumy v obci Lesná na Tachovsku.

pro možnost pokračování v jejím vzdělávání. Institucionální pochybení zde bylo nahrazeno individuálním přístupem ochotných učitelů. Ve 14 letech ukončila své vzdělávání paní H. sama na základě svého rozhodnutí, kterému předcházela poslední léta nucené docházky mezi spolužáky, z jejichž strany se cítila být šikanována. K rozhodnutí zanechat dalšího vzdělávání dle vyprávění paní H. přispěla právě tato poslední negativní zkušenost se školstvím. Opětovně se můžeme domnívat, že impulsem byla neochota učitelů se jejím případem zabývat a negativní atmosféru vůči paní H. ve škole alespoň zmírnit. Zajímavé na uvedených citacích popisujících školská léta paní H., je její vlastní označování a rozlišování jinoetnických skupin, osob, s nimiž se setkávala. Stejně jako jiní dle jejího vyprávění hovoří o ní jako o “Němce”, ona hovoří o těch jiných jako o Čechách, Rumunech, apod. Ve vzpomínkách lze zachytit i pozitivní zkušenosti s Čechy, jak vyplývá ze zmínky o hodné spolužačce, která se dle paní H. stala její celoživotní kamarádkou.

„V Třemešné, v části Bezděkov, bydlím od pětapadesátého roku.⁷⁰ Manželovo rodiče byli Slováci, kteří přišli do Třemešné. Bydleli nejdřív v tý Slovácký ulici, protože to byli Slováci, pak se vodstěhovali sem dolů. No, takže takhle, že bych tady byla oblíbená, se říct nedá. Tenkrát v tu dobu, jsem byla prostě Němka. Nejvíc rejпали volyňští Češi. Češi ani tolik ne.“

„Když se tady stavěly ty bytovky, tak jsem si zažádala o byt v jedné z nich. Postavili bytovky, byly hotový a přišel obecní tajemník s tím, že ne mně, ale nám to přiklepli a co my na to. Ale současně manželovi nabídli barák, který byl v hrozném stavu. On už byl nemocnej a pobíral jen invalidní důchod. Peníze nebyly a žijte se čtyřma dětma. On prostě řekl a bylo. On by nejradaši zůstal tam u nich. A to se nedalo. Ne, ne, ne. To byla hrozná ženská [jeho matka]. To se nedalo. Já jsem byla jenom “kurva německá”, nic jinýho. On souhlasil, tak jsme to za dva tisíce koupili [dům]. Já jsem neudělala nic sama, že jo, když on souhlasil, tak co já? Tenkrát, abych řekla pravdu, ani Němce neměli ještě rádi. To byla ještě doba [60. léta], kdy ještě vopravdu Němce nenáviděli.⁷¹ Já když si na to vzpomenu kolikrát zpátky, nemůžu spát, jak voni nás nevodsuzovali [v Souměři]. No tak na Orlově jsme byli jenom Němci, ale třeba přišla jsem sem, a to bylo hrozný, to jsem prostě cítila, jak mě nenávidí, že jsem jenom Němka. Tuti naproti, co bydleli, to byli Volyňáci, ti kdyby mohli, tak mě zastřelili. Jak ten mě nenáviděl [soused volyňský Čech]. Jednou mě potkal a řekl: “Vý jste mně zabila syna”. Já povídám: “Pane Bože, a kdy?” A von říká: “No, jak byla válka”. A já: “Ježíš pane S., víte

⁷⁰ Rozhovor s paní H. ze dne 17. 8. 2017.

⁷¹ Rozhovor s paní H. ze dne 24. 1. 2018.

kolik mně tenkrát bylo? Mně byly tři, čtyři roky.” A von prej: “Tak vy Němci”. No, tak my Němci, tak von prostě pořád. Jako byli proti Němcům pořád.”⁷²

Paní H. v pozdějších rozhovorech, z nichž pochází uvedené poslední dvě citace, více rozvádí převážně nevlídné přijetí její osoby v obci Bezděkov (Tře-mešné) osídlené Čechy ze sousedních regionů a z vnitrozemí, východními Slováky a volyňskými Čechy.⁷³ Poté, co se paní H. vdala a přestěhovala z Orlova do slovenské rodiny svého prvního manžela čelila častěji nacionálně laděným urážkám ze strany matky svého manžela i některých sousedů, což v ní rozvíjelo a upevňovalo pocit etnické odlišnosti, a její sebeidentifikování coby Němky, které přetrvalo do dnešních dnů. Paní H. na počátku svého prvního rozhovoru a opakovaně v průběhu následujících rozhovorů hrdě prohlašuje, “já jsem Němka,”⁷⁴ případně nezapomene o své rodině a dalších německy hovořících nevysídlených mluvit jako o Němcích. Dodnes plynule hovoří egerlandštinou.⁷⁵ Ovládá český jazyk v psané i v ústní formě bez jakékoli odlišnosti od rodilých Čechů. V posledním citovaném odstavci se objevuje další rozlišovací aspekt vhodný pozornosti, kterým jsou obecné společensky nevyvážené vztahy mezi mužem a ženou. Rozhodnutí manžela o jejich společném bydlení se odehrálo za podpory jeho matky, která paní H. nepřijala z důvodu jejího etnického původu. Genderová role se zde prolíná s etnickou identitou paní H. Nejen z uvedené citace je evidentní zakoušený nižší společenský status paní H. a vyšší status muže v oblasti veřejných rozhodnutí.

Výše popsané mocenské vztahy zažívané v průběhu života paní H. ve zvolené části česko-německého pohraničí napomohly k vytvoření mnoha sociálních identit paní H. Vedly zejména k vytvoření pocitu odlišnosti ve smyslu etnickém, sociálním ve smyslu neschopnosti získat vyšší vzdělání než základní, nemožnosti dosáhnout lepší pracovní pozice než dělnické a k socializaci osvojené a neuvědomované roli ženy jakožto manželky a matky začleněné převážně do sféry soukromé.

„Naši se živili hospodářstvím. Všichni pracovali na hospodářství. Na hektarech, jak se říká. Proto sem všichni šli budovat. Prostě byl nábor obsadit pohraničí. Pracovat na polích. Úrodná půda musela být. Tak ti lidi, kteří tam

⁷² Rozhovor s paní H. ze dne 12. 2. 2018.

⁷³ Autorka tohoto článku si ze svého dětství pamatuje na sociální klima ještě v letech 1984-1987, kdy se z okolních vsí jezdilo nakupovat do prodejny potravin v obci Tře-mešné. U prodejny stáli ve frontě i na lavičce před prodejnou odpočívali místní čeští a slovenští osídlenci a vždy, když se objevila paní H. nebo její mentálně postižený bratr, hovořili o nich mezi sebou jako o Němcích a s despektem. Bratr paní H. byl označován za místního blázna.

⁷⁴ Rozhovor s paní H. ze dne 24. 8. 2017, aj.

⁷⁵ Německý dialekt vyskytující se v oblastech bývalých Sudet, resp. dnešního Západočeského pohraničí.

měli jenom domky nebo takhle, tak ti všichni ze Šumavy se sem [do Třemešné] stěhovali. Třemešné dosídlila skoro celá Šumava. Ze Slovenska, ze Šumavy, prostě z celých republiky, a nakonec v roce 1947 sem přišli volynští Češi. Volyňáci, jak říkám volynští Češi, ti sem přišli až v tom čtyřicátýmsedmém. Pak ty domky, co ještě nebyly obsazené, tak si je obsadili, a co už pak zůstalo neobsazené, tak potom v šedesátém roce přišli vojáci, a to tady všechno srovnali. Takhle to vlastně zařizoval stát.

A ti Volyňáci taky už nejsou. To vymřelo, pak se taky odstěhovalo. A ti Slováci taky určitý, jich tu bylo teda vopravdu hodně, to byli Kvítkové, Baljakové, jo. To strašně těch jmen, no ale jak říkám, ve čtyřicátýmosmém tady normálně vedla dráha a oni se navagónovali, chalupy, stodoly rozbyli, všechno prostě navagónovali a v noci odjeli zpátky na Slovensko a tam si postavili. V noci s tím vagónem odjeli, ani tady nikdo nic nevěděl. Pouze tam zůstal ten dobytek. Kravičky a tudleto zvířectvo si vzít nemohli, to tam zůstalo. Tak to si potom museli rozebrat všichni hospodáři, aby to tam neuhynulo. Já byla jen děcko, že jo no, ale jako něco si pamatuju. Tady zůstali právě jenom ty troje Slováci – Šenoví, Kvítkovi a Kupcovi. Dnes už tu taky nejsou, protože zemřeli.

Byli jsme tu první. To tu byly ještě německý tabule. Ty se pak odbouraly a zůstaly jenom český. Pak ve čtyřicátým šestým začali chodit další. My jsme tu bydleli společně s těma Němcema. Bylo to normální. Voni už jako nic nedělali. Dokud tu žili, tak my všichni hospodáři jsme se s nima dělali. Třeba pekl se chleba, tak se jim dal. Mléko. Prostě všechno se s nima dělalo, normálně se jim dávala část stravy, toho hospodářství. A voni třeba pomáhali krmit. Na poli se už nic nedělalo, ty byly v té době už sklizený. To už byl podzim, když se sem ti lidé stěhovali. A ten odsun probíhal společně s tím dosídlováním.⁷⁶

Paní J. a její rodina patřili k prvním osídlencům přicházející v první migrační vlně z oblasti bezprostředně sousedící,⁷⁷ k české majoritní společnosti, jejichž počet později v obci Třemešné převažoval a stal se určujícím etnikem, které za pomoci samosprávných orgánů, institucí, organizací a spolků do značné míry ovlivňovalo utváření lokální kultury včetně mezietnických vztahů osídleného prostředí. Řadili se k těm, co si mezi prvními, ještě za přítomnosti “českých Němců” rozebírali jejich nemovitý i movitý majetek, který byl poválečně zkonfiskován.⁷⁸ Krátké společné soužití s německy hovořícím obyvatelstvem hodnotí

⁷⁶ Rozhovor s paní J. ze dne 29. 6. 2018.

⁷⁷ HAIŠMAN, Tomáš. Několik poznámek k procesu formování nových lokálních společností v českém pohraničí po roce 1945. *Český lid*, vol. 71, no. 3, 1984, s. 142

⁷⁸ “*Obraz budoucího zemědělského pohraničí nastiňovaly Směrnice Ministerstva zemědělství o národní správě z 10. 5., určené rolnickým správním komisím a národním výborům, a především*

jako poklidné. Ani v pomístních kronikách a v pozdějším dobovém tisku nebyly zjištěny záznamy, které by dokládaly nepokoje mezi autochtonním obyvatelstvem a dosídlenci. Záznamy evidující tamní vztahy z uvedeného období neexistují bohužel žádné. Zde se musíme spoléhat čistě na vzpomínky pamětníků, třebaže je předpoklad jejich určitého zkresení.

Jak z uvedených citací vyplývá, rodiče paní J. patřili v původní starousedlické vsi k nemajetným domkařům, kteří měli celkem 7 dětí. Osídlili pohraničí, konkrétně obec Třemešné jako první pár měsíců po válce, kdy v té době byla ještě obydlená německy hovořící většinou. Od jejich příchodu docházelo v Třemešné a Bezděkově k postupnému osídlování a dosídlování z řad dalších Čechů, Slováků ze Slovenska a v roce 1947 též ze strany reemigrantů z Volyně na Ukrajině. V souvislosti se Slováci zde zmiňuje jejich rabování a jejich následný tajný odchod z Třemešné spolu s ukořistěnými věcmi. K obdobnému jednání docházelo v počátcích osídlení na více místech Československa, a to ze strany nejen Slováků. Na odsun německy hovořícího obyvatelstva pohraničí v roce 1946 vzpomíná paní J. takto:

„To všechno bylo pohraničí, to všechno zabral Němec. Hitler prohrál válku a museli vodstoupit, tudíž je to naše republika. Věděli, že je to území Čechů, a že to teda musí opustit. No tak šli potom.⁷⁹ A ti hospodáři, všichni ti zemědělci ty Němce museli odvézt. Jako my taky naše Němce. Voni si směli vzít šatstvo, ale jinak nic jinýho ne, protože tu všechno zůstávalo. Veškerý hospodářství zůstalo tady. Žádní původní Němci tu nezůstali.⁸⁰ Lidé spolu vycházeli dobře, ať už byli odkudkoli.“⁸¹

Z uvedených, ale i mnoha dalších citací paní J., je patrné popírání autochtonnosti skupině českých Němců a je v nich viditelný náznak nacionalistické ideologie (českého nacionalismu), když pohraničí paní J. historicky vnímá jako jednoznačně české, které Čechům zabral “Němec” a po válce tedy právem náleželo Čechům, a to aniž by reflektovala jiná historická fakta týkající se právě bádané části pohraničí jako například to, že od roku 1918, tedy za První republiky, území pozdějších Sudet oficiálně náleželo k Československu, ale převažovalo

dekrety 5/45 z 19. 5. o národní správě, 12/45 z 21. 6. o konfiskaci a rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů a zrádců (4/5 konfiskované půdy bylo v pohraničí), 28/45 z 20. 7. o osídlování konfiskované půdy českými, slovenskými a jinými slovenskými zemědělci” (HEROLDOVÁ, Iva. Národopisná problematika novoosídlenecského pohraničí. *Český lid*, vol. 65, no. 4, 1978, s. 195).

⁷⁹ Rozhovor s paní J. ze dne 24. 8. 2017.

⁸⁰ Rozhovor s paní J. ze dne 24. 8. 2017.

⁸¹ Rozhovor s paní J. ze dne 29. 6. 2018.

zde německy hovořící obyvatelstvo po staletí zde usídlené.⁸² Tento postoj může vycházet z desítky let vytvářeného a utvrzovaného přesvědčení paní J. o výsadním postavení Čechů v této oblasti, jak již bylo interpretováno výše.

„Všechno to tady bylo prosperující. Ve čtyřicátýmým roce jsme dostávali dekrety o vlastnictví. A potom po padesátým začalo to JZD. Naši tam nevstoupili. Ten, kdo neměl pracovní sílu doma, tak tak šel spíš. No třeba H., ti měli zrovna malý děti, tak ti tam šli voba. Takže soukromníci pomalu už nebyli. Když bylo JZD, tak byla ještě aspoň ta záhumenka. Tak to bylo do šedesátého roku, než přišly Statky. Potom se všechno odevzdalo a nikdo už nic neměl. Byl to příkaz, že nikdo nesmí mít doma dobytek. Takže všechno odebrali. I všechno nářadí, pole, lesy, louky. Všechno dobytek odebraly Statky. Zůstala nám jedna kráva. A potom nastalo scelování.“⁸³

Jak je z citací zřejmé, jednání rodiny paní J. a mnohých dalších později příchozích příbuzných a sousedů, kteří reagovali na státní výzvu týkající se obsazení pohraničí, bylo motivováno zejména možností zlepšit své životní podmínky, což se v podobě legálního získání značného majetku bez větší vynaloženého úsilí nabízelo. Paní J. v době příchodu do Třemešné měla dalších pět sourozenců. Jednalo se tedy o početnou rodinu hospodařící v zemědělství, která spadala do kategorie státem upřednostňovaných osob pro uplatnění nároku na konfiskovaný majetek. Rodina paní J. byla tehdejšími státními aparátem vyhodnocena jako ta, která svým třídním původem dávala „záruku bezpečnosti našeho pohraničního území vůči podvratným živlům zahraniční reakce.“⁸⁴

Moc institucionální zasáhla do života paní J. významným způsobem hned dvakrát. Poprvé pozitivně v poválečné době, kdy ve vidině sociálního zabezpečení její rodině bylo umožněno ucházet se o možnost osídlení a získat zkonfiskovaný německý majetek, a podruhé v negativním smyslu v době plánované kolektivizace, v níž se sen o soukromém hospodaření a soběstačnosti její rodiny postupně zcela rozplynul. Moc kulturní lze spatřovat v samotné dominanci rodiny paní J. jakožto členů majoritní skupiny. Jinoetnickým jedincům tato tehdy

⁸² Německy hovořící obyvatelstvo se v českých zemích usídlovalo již od dvanáctého a třináctého století (SLÁDEK, Milan. Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848 - 1946. Praha: nakladatelství PRAGMA, 2002, s. 155).

⁸³ Kombinace rozhovorů s paní J. ze dne 24. 8. 2017 a ze dne 29. 6. 2018.

⁸⁴ Do upřednostňovaných uchazečů byli řazeni lidé nemajetní, deputátníci, zemědělští dělníci, domkáři, maloročníci, střední rolníci, drobní řemeslníci, živnostníci, reemigranti, vojáci, partyzáni aj. (HEROLDOVÁ, Iva. Národopisná problematika novoosídleneckého pohraničí. *Český lid*, vol. 65, no. 4, 1978, s. 195). Půdu dostaly především sociálně slabé vrstvy obyvatelstva (HEROLDOVÁ, Iva, ROBEK, Antonín. K etnické problematice Československa, zvláště českého pohraničí, po druhé světové válce. *Český lid*, vol. 70, no. 1, 1983, s. 6).

“samozřejmá” vlastnost v tamním prostředí chyběla. Citace popisující proces nuceného odsunu německy hovořících obyvatel Třebešné v roce 1946, pojednává o moci sociální, která se prolíná s oběma typy moci.

Životní příběhy pamětnic ukazují rozdíl ve způsobu vyprávění obou žen. Paní H. je otevřenější hovořit osobněji a vrací se ke konkrétním událostem, které považuje za významné. Opakovaně vyprávěné události vždy vypovídají o nějaké změně, která byla v jejím životě zásadní. S nimi jsou spojeny další konkrétní, spíše negativní, vzpomínky. Více se v jejím vyprávění odráží vztahy a postoje různých dosídlenců vůči ní a její orientační rodině, které převážně vycházejí z předsudků vůči těm, jež byli indetifikováni jako Němci. Tento stereotyp vycházel ze společensko právního postavení “Němců” souvisejícím s důsledky 2. světové války. Jejich etnická (národní) identita nevycházela jen z postojů jinotnických obyvatel pohraničí, ale byla podporovaná ze strany státních institucí.

Narozdíl od první pamětnice H. je vyprávění paní J. obecnější povahy, více popisné, zaměřené na fakta a podstatně méně sdílné. Vztahy v obci Třebešné shrnuje do věty, „*Lidé spolu vycházeli dobře, ať už byli odkudkoli.*“⁸⁵ Nesdílují konkrétní případy, ani nerozvádí žádné události více do hloubky. Osobnější názor je rovněž upozaděn. Přesto lze v jejím vyprávění nalézt etnickou definici spočívající ve vysoké frekvenci kategorizování osídlenců, když pro jejich označení a rozlišení dodnes používá⁸⁶ apelativa (Češi, Němci, Slováci) a exomyna.⁸⁷ Tato apelativa a exomyna nalézáme i ve vyprávění paní H. Jedná se o diskurz, který se nejméně v kolektivním vědomí pamětníků v dané lokalitě stále objevuje.

Etnická identita ve smyslu vnitřní definice paní J. je v rozhovorech oproti paní H. nepřímou vyjádřená, ale zřejmá. Paní J. hovoří o svém českém původu, v souvislosti s Českou republikou používá přivlastňovací zájmeno „naše“. Cítí se být součástí sociální skupiny, která se vymezuje vůči každému, kdo nespadá do téže etnické (národní) kategorie. Přestože se může z vybraných citací jevit, že česko-německé vztahy ve vzpomínkách paní H., jsou spíše negativní, souhrnně je lze zhodnotit jako ambivalentní. S jedněmi měla horší, s jinými lepší osobní zkušenost. Podstatný rozdíl ve vzpomínkách paní H. a paní J. shledáváme spíše ve výchozích pozicích a připsané etnicitě, delší dobu podporované institucemi a vládou poválečné Československé republiky.

⁸⁵ Rozhovor s paní J. ze dne 29. 6. 2018.

⁸⁶ Stejně tak i paní H.

⁸⁷ Exonyma jsou označení skupiny obyvatel etnonymem určité země ze strany jiné skupiny. Např. česká majoritní společnost označovala reemigranty etnonymem země, z níž se navrátili do Československa (HEROLDOVÁ, Iva. Současné etnické procesy v pohraničí českých zemí. *Český lid*, vol. 72, no. 2, 1985, s. 135)

Přestože bylo pamětnicím umožněno do značné míry volně vyprávět, bylo evidentní, že se některým etapám lokální historie nebo života úmyslně vyhýbají či z neurčitého důvodu je nepovažují za podstatné. Paní H. vynechávala převážně témata dotýkající se nejen poválečného, ale i pozdějšího veřejného dění, nezmiňovala žádné události, které by mohly být spojovány s tehdejším politickým režimem. Její vyprávění se obracela směrem dovnitř, k historii své orientační rodiny i rodiny nukleární, tedy vlastní. Často se ve svém vyprávění opakovaně vracela do doby jejího dětství a doby plánovaného odsunu, období života v Souměři a Orlově, navázání vztahu s manželem a jejím nepřijetím coby “Němky” manželovými rodiči. Skutečný důvod můžeme jen odhadovat, ale můžeme se domnívat, že její “apolitičnost” vycházela z prožitého traumatu z dětství a etnických peripetií, které zde byly již několikrát různým způsobem reflektovány.

Vyprávění paní J. měla spíše popisný charakter místa a všech příchozích. Často a dlouze vyjmenovávala, kdo kde a dokdy bydlel a popisovala místa v Tře-mešné a Bezděkově, která se za jejího života změnila do současné podoby. Její vyprávění měla rovněž apolitický ráz. V případě paní J. lze usuzovat, že charakter jejího vyprávění měl kořeny v samozřejmé a nepříliš problematické existenci její a její rodiny jakožto etnicky dominantní kultury v bádané lokalitě. U paní H. se můžeme domnívat, že její současné identifikování se jako Němky má základ nejen v celoživotně připisované identitě ze strany jiných, ale též v jejím přijetí po neustálém balancování mezi místními identitami. Nepolitičnost u obou pamětnic může vycházet z dekád ideologicky laděného režimu, v němž byly socializovány a prožily svůj produktivní věk, a který znesnadňoval veřejné politické projevy. Zásadní, nikoli však viditelný, rozdíl mezi oběma narátorkami je v jejich vzdělání. Paní J. má ukončenou středoškolskou nástavbu a paní H. pouze nedokončené základní vzdělání. Obě ženy ale mají mnohé společné – obě mluví česky a jsou českými občankami, oba rodiče paní J. a děda paní H. odmítli vstoupit do JZD, obě pracovaly mj. u Státních statků a v různých dělnických profesích, byly dvakrát vdané, přičemž děti měly pouze s prvním z manželů, obě jsou vdovy, bydlí v rodinné chaloupce, starají se o domácnost, o zahrádku, vnoučata a pravnoučata a jsou ve věku, kdy evalují celý svůj život.

Závěr

Cílem textu bylo nahlédnout do každodenního života dvou žen prostřednictvím jejich vzpomínek a vyprávěné události zjednodušeně interpretovat za pomoci teoretického konceptu sociální identity Richarda Jenkinse a konceptu mocenských

vztahů Michela Foucalta. Analýzou a zvolenou teorií se na pozadí vyprávění odhalil proces utváření etnické identity, který lze v bádaném prostředí poválečně osídleného česko-německého pohraničí chápat jako prvek diferencující a identifikující (nejen) lokální obyvatele. Pozornost byla zaměřena zejména na poválečné období, neboť se zdá výchozím bodem významně ovlivňujícím život obou pamětnic. Krom toho události z pozdějších let jejich života za ČSSR nebyly, až na pár dat, ani jednou z pamětnic blíže reflektovány. Zdá se, že jejich životní trajektorie se lišily právě kvůli odlišné, poválečně vzniklé, etnické (národní) kategorizaci. Paní H. spadala do kategorie “Němců” a paní J. “Čechů”. Odlišnost v přístupu ze strany lokální společnosti, a s ní související získané zkušenosti pamětnic, jak vyplývá z provedené analýzy, vycházel v zásadě právě z těchto označení. Jednalo se o jazykově a kulturně specifický prostor, v němž osudy obyvatelstva „nebyly určovány tím, kdo hovořil, jakou řečí, ale právě tím, do jaké kategorie z hlediska legislativy a úřadů náležel, zda byl Čech nebo Němec.“⁸⁸

Paní H. v počátcích svého poválečného života narážela sice na jazykovou bariéru, ale nevlídný přístup ze strany některých osídlenců a institucí měl vliv na její nedokončené vzdělání, a tedy i sociální zařazení. I v dospělosti popisuje slovní napadání ze strany jinoetnických obyvatel operujících s její etnicitou. Ve vyprávění paní H. se současně objevují náznaky sociální stratifikace prostředí spočívající nejen v etnicitě a třídě, ale též v nižším společenském postavení žen. Paní H. lze v této souvislosti řadit do skupiny, která byla po určitou dobu odtržena od veřejného dění a v ohledu k všeobecnému konsenzu poválečného období kulturně, sociálně i politicky marginalizována. V těchto souvislostech se v rámci předložených citací ukazuje institucionální, kulturní a sociální moc připisující paní H. odlišnost, s níž se potýkala v prostředí, v němž prožila celý svůj život. V interakcích prožívaná připsaná etnická příslušnost vede k diferenciaci, přičemž identifikace s ní probíhala pozvolna paralelně. Je tedy pochopitelné, že paní H. se i dnes identifikuje s připsanou etnickou skupinou, ačkoliv je oficiálním občanem České republiky.

Paní J. naopak přišla se svými rodiči a sourozenci osídlvat pohraničí v době první migrační vlny a spadala do většinové a kulturně dominantní sociální skupiny, která na organizaci a vývoj nejen lokálního prostředí měla největší vliv. Její skupina vykonávala správu obce a organizovala dodržování významných ustátněných svátků a výročí, pořádání kulturních akcí. V rozhovorech obou žen je stále výrazné etnické rozlišování mezi “my” a “oni”. Provedená analýza rozhovorů

⁸⁸ SPURNÝ, Martin. *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011, s. 28. S fragmenty tohoto myšlení vůči „jiným“ se setkáváme i dnes, převážně v souvislosti s pracovní migrací běžnou v tomto regionu.

obou pamětnic potvrzuje, že etnická identita je vytvářena v sociální interakci sdíleného prostředí vnější i vnitřní identifikací.

V rámci osobní identity se v případě obou pamětnic jedná o ženy, věkově blízké a žijící většinu svého života v pohraniční oblasti v současné obci Třemešné na Tachovsku. Přestože měly odlišné výchozí podmínky a předpoklady, obě pamětnice patří mezi stabilní obyvatelstvo západočeského pohraničí. V běžné mluvě obou pamětnic se stále objevují apelativa a exonyma svědčící o přežívající stereotypizaci osob v daném prostředí minimálně u této dožívající generace. Předpokládá se však, že vzorce chování, označování “jiných” v podobě stále zaznívajících apelativů a exonymů, způsob komunikace a názorové postoje jsou dál reprodukovány a předávány dalším generacím, což přispívá k setrvávání sociokulturní specifčnosti tohoto prostředí a stává se tak jeho kulturním dědictvím.

Použité zdroje / References

Archivní prameny

Historický lexikon obcí České republiky - 1869 – 2011, 2015. IV. Abecední přehled obcí a částí obcí. Kód: 130084-15. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-1869-az-2015>> [cit. 2020-07-17].

Kronika města Přimdy 1949-1963 [Online] Dostupné z URL: <http://portafontium.cz/iipimage/30960300/soap-tc_00303_obec-primda-1949-1963_0060> [cit. 2020-07-17].

SOka Tachov, Miroslav Vetrák. *Archiv obce Rájov 1924-1936*. Inv. č. EL NAD: 824, 2008. Dostupné z: [Online] Dostupné z URL: <http://www.inventare.cz/pdf/soap-tc/soap-tc_ap0329_00824_ao-rajov.pdf> [cit. 2020-07-17].

SOka Tachov, MěNV Tachov. *Pamětní kniha města 1. Díl*.

SOka Tachov, ONV Tachov. *Seznamy Němců podléhajících odsunu, seznamy Němců, kteří již mají příbuzné v us. zóně, seznam smíšených manželství a jiné seznamy*. Svazek VIII/8.

SOka Tachov, ONV Tachov. *Seznam transportů*. Svazek VIII/8.

Literatura

AUTORSKÝ KOLEKTIV. *Západočeská vlastivěda. Národopis*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1990. ISBN 80-7088-027-9.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: nakladatelství Portál, s. r. o., 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.

FOUCAULT, Michel. *Myšlení vnějšku*. Praha: nakladatelství Herrmann & synové, 2016. ISBN 978-80-87054-44-4.

HAIŠMAN, Tomáš. Několik poznámek k procesu formování nových lokálních společností v českém pohraničí po roce 1945. *Český lid*, vol. 71, no. 3, 1984, s. 141–154. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.jstor.com/stable/42703104>> [cit. 2020-06-29].

HÁJEK, Martin. *Čtenář a stroj. Vybrané metody sociálněvědní analýzy textů*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2014. ISBN 978-80-7419-161-9.

HEROLDOVÁ, Iva. Národopisná problematika novoosídleneckého pohraničí. *Český lid*, vol. 65, no. 4, 1978, s. 195–206. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.jstor.com/stable/42702708>> [cit. 2020-06-29].

HEROLDOVÁ, Iva. Příchod do pohraničí, první léta života v pohraničí do socializace zemědělství. *Český lid*, vol. 69, no. 1, 1982, s. 42–46. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.jstor.org/stable/i40101291>> [cit. 2020-06-29].

HEROLDOVÁ, Iva, ROBEK, Antonín. K etnické problematice Československa, zvláště českého pohraničí, po druhé světové válce. *Český lid*, vol. 70, no. 1, 1983, s. 3–10. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.jstor.org/stable/42701413>> [cit. 2020-06-29].

HEROLDOVÁ, Iva. Novoosídlenecká vesnice. *Český lid*, vol. 71, no. 3, 1984, s. 130–141. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.jstor.com/stable/42703103>> [cit. 2020-06-29].

HEROLDOVÁ, Iva. Současné etnické procesy v pohraničí českých zemí. *Český lid*, vol. 72, no. 2, 1985, s. 58–64. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.jstor.com/stable/42703171>> [cit. 2020-06-29].

HESENBERGER, Edith. *Erzählen vom Leben im 20. Jahrhundert. Erinnerungspraxis und Erzähltraditionen in lebensgeschichtlichen Interviews am Beispiel der Region Montafon/Vorarlberg*. Innsbruck, Wien, Bozen: StudienVerlag, 2013. ISBN 978-3-7065-5207-3.

JENKINS, Richard. Rekonceptualizace etnicity: identita, kategorizace a moc, In: JAKOUBEK, Marek (ed.). *Teorie etnicity. Čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2016. ISBN 978-80-7419-185-5, s. 383–413.

JAKOUBEK, Marek (ed.). *Teorie etnicity. Čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2016. ISBN 978-80-7419-185-5.

JAKOUBKOVÁ BUDILOVÁ, Lenka. Etnografie a terénní výzkum. In: TOUŠEK Laco a kol. *Kapitoly z kvalitativního výzkumu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015. ISBN 978-80-261-0471-1, s. 9–21.

JENKINS, Richard. *Social identity*. London and New York: Routledge, 2014. ISBN 978-0-415-70692-6.

KOLEKTIV AUTORŮ FF ZČU. *Tachovsko: krajina v paměti/paměť v krajině*. Katalog k výstavě. Katedra antropologie, Filozofická fakulta, Západočeská univerzita v Plzni, 2014. ISBN 978-80-261-0423-0.

KOTRBATÁ, Ivana. „Ještě je 400 míst volných v Tachovském okrese!“ Příspěvek k „malým dějinám“ reemigrace a dosídlení Tachovska v narativních interview na začátku 21. Století“. *Český lid*, vol. 97, no. 3, 2010, s. 265–280. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.jstor.org/stable/42640337?seq=1>> [cit. 2020-06-29].

KURTZ, V. Donald. *Political Anthropology. Paradigms and Power*. United States of America: Westview Press, 2001. ISBN 0-8133-3804-2.

LOWE, Keith. *Strach a svoboda. Jak nás změnila druhá světová válka*. Praha: Nakladatelství Paseka. 2017. ISBN 978-80-7637-058-6.

TEDLOCK, Barbara. From Participant Observation to the Observation of Participation: The Emergence of Narrative Ethnography. *Journal of Anthropological Research*. Vol. 47, No. 1, 1991, s. 69–94. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.jstor.org/stable/3630581?origin=JSTOR-pdf&seq=1>> [cit. 2021-03-29].

TOUŠEK Laco a kol. *Kapitoly z kvalitativního výzkumu*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2015. ISBN 978-80-261-0471-1, s. 25–106.

VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Univerzita Karlova v Praze: Nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2931-5.

WORSCHNECH, Franz. Úvod do historického kontextu. In: FREISLEBEN, Albert (eds.). *Heimat an der Grenze – Geschichte des Bezirks Tachau. Die Jahre 1945/46*

in Chroniken und persönlichen Erinnerungen. Vlast na hranicích – dějiny okresu Tachov. Léta 1945/46 v kronikách a osobních vzpomínkách. Verlag Eckhard Bodner Pressath, 2018. ISBN 978-3-947247-25-7, s. 27–63.

Zákon č. 95/1948 Sb. Zákon o základní úpravě jednotného školství (školský zákon) [Online] Dostupný z URL: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1948-95/zneni-0>> [cit. 2020-09-13].

Rozhovory

Rozhovor MARTINY PALEČKOVÉ TAUBEROVÉ s paní H. z Třemešné (1938), dne 17. 8. 2017 v Třemešné. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor MARTINY PALEČKOVÉ TAUBEROVÉ s paní H. z Třemešné (1938), dne 24. 8. 2017 v Třemešné. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor MARTINY PALEČKOVÉ TAUBEROVÉ s paní H. z Třemešné (1938), dne 12. 2. 2018 v Třemešné. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor MARTINY PALEČKOVÉ TAUBEROVÉ s paní J. z Třemešné (1935), dne 24. 8. 2017 v Třemešné. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor MARTINY PALEČKOVÉ TAUBEROVÉ s paní J. z Třemešné (1935), dne 29. 6. 2018 v Třemešné. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor MARTINY PALEČKOVÉ TAUBEROVÉ s paní J. z Třemešné (1935), dne 3. 7. 2018 v Třemešné. Přepis rozhovoru uložen v soukromém archivu autorky.

O autorce

Mgr. Martina Palečková Tauberová vystudovala magisterský program v oboru Sociální a kulturní antropologie na Filozofické fakultě Západočeské univerzity v Plzni a v současné době pokračuje ve svém studiu v doktorském studijním programu Historických věd, oboru Etnologie tamtéž.

E-mail: Martaube@seznam.cz